

**ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ“**

ФАКУЛТЕТ ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

ЖАНЕТА ЗДРАВКОВА АНДРЕЕВА

**КОГНИТИВНИТЕ МЕТАФОРИ КАТО СРЕДСТВО ЗА
ЕЗИКОВА ДЕМАГОГИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ
ПОЛИТИЧЕСКИ РЕЧИ**

АВТОРЕФЕРАТ

към дисертационен труд

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

по докторска програма Български език

(Съвременен български език – Стилистика)

професионално направление 2.1. Филология

област на висше образование 2. Хуманитарни науки

Научен ръководител:

проф. д-р Димитър Попов

Шумен

2023

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на 18 януари 2023 г. от разширения със заповед № РД-16-003/11.01.2023 г. състав на Катедрата по български език към Факултета по хуманитарни науки на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“.

Дисертацията съдържа 195 страници и включва увод, три глави, заключение, библиография и приложение.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 10.04.2023 г. от 14.00 ч. в зала 309. Корпус 1 на Шуменския университет.

Материалите по защитата са на разположение в кабинет 107, Корпус 1 на ШУ.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на изследването	3
2. Цел и задачи на изследването	4
3. Обект и предмет на изследването	5

II. Основно съдържание на дисертационния труд

ПЪРВА ГЛАВА. Специфика, методология и функционални характеристики на изследването	5
ВТОРА ГЛАВА. LAVMETA – корпус от когнитивни метафори. Същност и функционални възможности	16
ТРЕТА ГЛАВА. Таксономия на когнитивните метафори и типология на езиково-демагогската им същност	30
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	40
БИБЛИОГРАФИЯ	42
СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ	45
СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ТРУДА	46

1. Актуалност на изследването

Дисертационният труд е посветен на актуална изследователска проблематика, свързана с функциите на когнитивните метафори в политическите речи. Основанието да се избере темата на дисертационния труд е резултат както на адаптирането към развойните процеси в областта на съвременната лингвистика, така и на научните интереси към една задълбочено изследвана, но все още недоизяснена по своята същност когнитивна структура – метафората. Тя е провокация към съвременните изследователи, защото успява да предизвика интерес към проучвания на нейния когнитивен диапазон, чрез който се реализира комуникативен дискурс, модел на мислене, модел на въздействие. В очертаната проблемна перспектива могат да бъдат посочени безброй становища за метафората и това показва нейна същностна черта – актуалност, произтичаща от логичното и емоционалното присъствие на метафората в процеса на живеене, мислене, общуване. Проследяването на научните становища през различни периоди от разволя на лингвистиката доказва факта, че тя е предизвикателство, което може да бъде проучвано чрез множество подходи, методи и методологии, а в параметрите на съвременните технологични иновации тя може да бъде изследвана с цел да се проследяват нейните скрити контекстуални нива като механизми за въздействие. Настоящият дисертационен труд намира място сред този научен периметър, като си поставя за задача да осъществи изследването на когнитивните метафори като средство за езикова демагогия чрез създаване на свой корпус с емпирични единици от речевата дейност на съвременните български политици. Очертаният научен диапазон показва темата на дисертационната разработка като многослойна, защото обхваща няколко научни области –

когнитивна лингвистика, политическа лингвистика, корпусна лингвистика, лингвистична прагматика. Темата на дисертационния труд е представителна във връзка със съвременните научни тенденции в областта на когнитивната лингвистика и пресечните ѝ точки с корпусната лингвистика и политическата лингвистика. Работата е научно изследване на когнитивните метафори в областта на политическата реч, което се основава на богата емпирична база данни, ситуирана в електронен ресурс. LABMETA е първата българска уеббазирана система за изследване на когнитивни метафори в българските политически речи.

2. Цел и задачи на изследването

Темата на дисертационния труд формира многоаспектна специфика на целта на изследването: да се проучат когнитивните метафори в българските политически речи и да се идентифицират езиковите механизми на метафорите, чрез които те въздействат демагогски. Постигането на тази цел се осъществява с последователното изпълнение на следните задачи: концептуализация на подобрения емпиричен материал като база на корпусно изследване; изграждане на електронен корпус на когнитивните метафори в политическите речи; проследяване на теоретичната обща характеристика и развитието на проблема в параметрите на съвременните лингвистични процеси; систематизиране и таксономия на когнитивните метафори в българските политически речи; идентифициране и изясняване на езиково-демагогските механизми на метафорите, чрез които те въздействат и формират позиция; изследване и анализ на когнитивни метафорични модели, представящи аспекти от картината на мащабния политически дискурс.

3. Обект и предмет на изследването

Във фокуса на изследването е речевата дейност на българските политици и участието им в политическия дискурс. Акцент в научната разработка е поставен върху открояването на манипулативната ролята на политическата личност. Обект на изследване са речи, интервюта, спонтанни изказвания, участия в телевизионни предавания, изявления в социалните мрежи и др. Предмет на научното изследване са когнитивните метафори, употребени в речевата дейност на българските политици. В труда е представена подходяща базисна методология за идентифицирането им, адекватно приложима към проучването на метафоричността в българския политически дискурс. Специално място в изследването е отделено на езиковите механизми, чрез които те осъществяват въздействие в процеса на комуникативния акт.

II. Основно съдържание на дисертационния труд

ПЪРВА ГЛАВА

СПЕЦИФИКА, МЕТОДОЛОГИЯ И ФУНКЦИОНАЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В първа глава на дисертационния труд е разгърната теоретичната рамка на изследването, като е представена система от актуални лингвистични теории за когнитивните метафори. Определена е уместната за спецификата на труда терминологична база. Обоснован е подборът на методи и методология за осъществяването на поставената цел на научното изследване.

Всеки опит да се дефинира когнитивната същност на човешката комуникация опира до най-устойчивия фундамент на словесната култура – метафората. Това, което я превръща в универсален езиков код, е нейният бинарен потенциал – да бъде носител на пряко и преносно значение. Търсенето на изходна точка, от която се формират тези две същности на метафората,

може да отведе не само до първичното архетипно проявление, но и да обходи целия времеви диапазон на човешкото съществуване. Този семантичен ракурс е необходим с оглед на обяснението за езика не като даденост, а като сложен динамичен процес, който се основава на човешкия разум и способността на човека да именува образи и обекти от заобикалящия го свят. Именно в този акт на словесно идентифициране на себе си и света се ражда двупосочната перспектива, от която поемат своето паралелно битие буквалното и асоциативното значение на метафората. Това обяснява и консолидираното становище на учените от различни научни области по отношение на метафората като „местоимение“ (Арутюнова 1990: 15, Jonsen 1987) на философия, логика, психология, психоанализа, херменевтика, лингвистика, литературознание, литературна критика, семиотика, реторика, теория на изящните изкуства и др. Метафората е когнитивен инструмент, който координира когнитивните структури: възприятие, език, мислене, памет, действие. Чрез процеса на метафоризиране в полето на асимилация на словесните конструкции до съзнанието не достига буквалното, а натрапеното чрез аналогия значение. Точно в този дискурс се поражда и осъществява езиковата демагогия. Говорейки за смисловия обем на понятието, Н. Арутюнова го разполага в широта от етимологията до съвременните начини за функциониране на когнитивната метафора в човешкото общуване. Историческата ретроспектива обаче за процеса на метафоризация и неговото научно дефиниране тръгва от съчинението на Аристотел „За поетическото изкуство“, в което е първото (научно/философско) обяснение за метафоричността: *Метафората е пренасяне на чуждо име върху даден предмет – или от род върху вид, или от вид върху род, или от вид върху друг вид, или по аналогия.* (Аристотел 1993: 91). Следователно акцент в концептуалната същност на метафората

е *наслояването на значения*, което през погледа на съвременния лингвист метафорично би могло да се обясни като лингвистичен палимпсест. Пренасянето на значения, наслояването им в един нов образен конструкт, е дефинитивно твърдение, което присъства базисно във всяка една научна теория за метафората от Аристотел до днес. Съвременните лингвистични теории разполагат метафората в дълбинните познавателни структури на човешкия разум и я изследват като когнитивен механизъм. Това води до сформирването на ново научно направление в лингвистиката – когнитология. Когнитивната лингвистика разглежда метафората като *ментална операция и начин за познание, категоризация, концептуализация, оценка и обяснение на света* (Чудинов, Будаев 2007: 2). Според теорията на Ърл Маккормак метафората е когнитивен механизъм, който се реализира в няколко нива: повърхнинно ниво – културата; дълбинно ниво – семантиката и синтаксисът; най-дълбинно ниво – познанието. Основните акценти в теорията са следствие на твърдението, че метафората е процес – еволюционен познавателен процес, който обединява мозъка, разума, културата и езика. Той диференцира три процеса, свързани с функционирането на когнитивните метафори: езиков процес; семантически и синтактически; когнитивен (Маккормак 1990: 380 – 381). Ъ. Маккормак въвежда понятието **базисни метафори**, с което разграничава изходните теоретични постановки за природата на метафората от абстрактните метафори и определя когнитивната същност на метафората като процес, движение на съзнанието.

Изследванията на когнитивния потенциал на метафората са резултатни не само в сферата на лингвистиката. Влиянието на концептуалната метафора върху проучвания в областта на математиката, икономиката, биохимията, историята, политическите науки и др. показва нейния широк когнитивен диапазон. Проучванията на политическата комуникация базисно

се основават на функционалните специфики на когнитивните метафори, например фактът, че човек е склонен да реагира не на реалността, а на собствените си представи за нея, налага извода, че метафоричното мислене формира реалност. Изясняването на теоретичната база, върху която да се разположи изследователският ракурс по темата, показва кои дефинитивни постановки и изследователски подходи са уместни за научно изследване на когнитивните метафори в българския политически дискурс. Работата по темата приема като водещи формулировките на А. Чудинов, Е. Будаев, Н. Арутюнова и Е. Кубрякова за същността и спецификата на когнитивните метафори. Теоретичната концепция на изследването е процес на възприемане и надграждане на фундаментални за когнитивната лингвистика теории на Дж. Лейкъф и М. Джонсън – теория за концептуалната метафора и теория за експериенциализма. Изследването се придържа и към терминологичния апарат, съпътстващ двете теории – термините *цел* и *източник*, които формират позициите на контекстуалните значения, определени според посоката на пренасянето на смисъл от един образ към друг. Изясняването на проблематиката по темата на труда се осъществява и с помощта на термина *сфера*, въведен от Р. Лангакър (Langacker 1987: 147) като концептуално семантично допълване на термините *цел* и *източник*. Отличителна черта на когнитивната метафора е възможността отделните семантични нива да кореспондират помежду си и точно в тази връзка се осъществява процесът на трансгресията на значения от буквалното към асоциативното ниво. Този принцип на придвижване има определена посока, която се формира в резултат на опита от опознаването на света.

Важна стъпка в изясняването на моделиращата когнитивна функция е разработката на Дж. Лейкъф и М. Джонсън *Метафорите, с които живеем* (Lakoff, Johnson 1980), в която се говори за транспозицията на метафората от сферата на

поетическото и реторическото изразяване към параметрите на обичайното осмисляне на действителността. Лингвистите определят научния труд на Дж. Лейкф и М. Джонсън за епохален, основание за това е **Теорията за концептуалната метафора** (ТКМ). В тази област са научните изследвания на Реймънд Гибс (Gibbs 1993), Марк Търнър (Turner 1990), Золтан Кьовешес (Kövecses 2002) и др. Теорията за концептуалната метафора базисно е разположена върху три основни твърдения: 1) метафората е когнитивно, а не езиково явление; 2) метафората трябва да се разглежда чрез **картиране (mapping)** между две **сфери (domain)** – **източник и цел**, които са рефлексия на опита и чрез които се осъществява изграждането на сложна концептуална структура; 3) лингвистичната семантика се базира на опита.

Основен концепт в ТКМ е, че метафората не е просто стилистична фигура, а мисленето по своята същност е метафорично. То се характеризира с еднопосочност – от **сферата източник (source domain)** към **сферата цел (target domain)**. Обратната посока не е възможна. По отношение на асоциативните представи, наложени от метафоричния смисъл, изходният и целевият домейн са еквивалентни. Но изграждането на концептуалния преход от изходния домейн към целевия откроява динамиката при функционирането на значенията до вграждането им в един когнитивен механизъм, основан на базисните културни познания. Следва, че целевият домейн е опитът, а изходният функционира като код за идентификация на целта. Понятийната сфера, от която се извличат изрази, за да се осмисли и представи друга понятийна сфера, е източник. Пример за концептуален преход от изходен към целеви домейн е когнитивната метафора *битка*. В българските политически речи нейното контекстуално значение налага представите за избори, COVID-19, протести, спорт, настояще и др. Метафората битка е сферата източник, а нейният референт (избори, COVID-19, протести, настояще) е

сферата цел. Целта и източникът са еквивалентни, но в същото време открояват динамика при наслагването на метафорични значения от една област към друга. Изведеният модел илюстрира спецификата на наслагването и конфигурирането на значения в комуникативния акт чрез употребата на когнитивни метафори.

В изследването е базисно заложена и **Теорията за експериенциализма** – тя се основава на менталния опит и анализира когнитивната семантика като синтез на отношенията между възпелтения опит и неговия репрезентативен капацитет. Следователно когнитивната метафора служи за израз, защото нейната когнитивна сила се състои не само в назоваването на предмета, но и в транспозицията като идентифицираща лексика в индиректното общуване между обект и денотат, т.е. тя е демагогски инструмент в лингвистичния дискурс. Съвременните изследователи в тази област приемат *Метафорите, с които живеем* като основа на теорията за когнитивните метафори. Пример в тази връзка е книгата на Золтан Кьовешес *Metaphor: A practical introduction* (Kövecses 2002). Ученият създава по-широка рамка, в която вписва спецификата на метафората, като я разгръща към практическата ѝ функция. Той интегрира теорията в текущи изследвания върху употребата на метафората като когнитивен механизъм в живата реч.

Подходяща методология за изследване на когнитивни метафори в политическите речи е комбинацията между корпусна лингвистика и критически дискурсивен анализ. Комплексният характер на проучванията на политическите речи налага като уместно и целесъобразно прилагането на различни методи, чрез които да се идентифицират и анализират структурите на политическия дискурс. Според Роналд Лангакър методите, които използва когнитивната лингвистика, са многоаспектни и произхождат от основите на цялата когнитивна наука. Не може да се диференцира един метод, който да доминира в хода на научното

изследване (Langacker 1999: 23). Приемането на корпусната лингвистика като методология се налага от факта, че съвременните лингвистични проучвания се осъществяват чрез корпуси, които дават възможност да се обработват големи бази от данни. Следователно корпусната лингвистика е методология, а не независим дял от лингвистиката като фонетика, морфология, синтаксис, семантика, прагматика и др. (McEnery et al. 2006:7).

Релевантно понятие за тази методология е *корпус*. Той представлява съвкупност от елементи от езика/речта, които са подбрани и класифицирани чрез критерии според целта на изследването (Sinclair 1996). Корпусът е електронно базиран набор от автентични екстракти, целенасочено подбрани като база, представителна за определено езиково разнообразие. Корпусите се обработват и анализират с компютърна техника, а това означава осъществяване на изключително бърз метод на анализ, който може да се основава на голяма база данни. Екскерпираният материал е автентичен, защото е резултат от речевата дейност на конкретни личности в определени ситуации и обстоятелства. Всеки корпус е представителна извадка от точно определен езиков аспект. Прилагането на корпусната методология може да обхване голямо количество данни, а резултатите могат да се класифицират количествено. Това обективира като абсолютно достоверни изводите от конкретното проучване чрез корпусната методология.

Методологията *критически дискурсивен анализ* е концептуално свързана с понятието *дискурс*. Неговият конотативен обем включва над 23 различни значения, дефинирани от Мишел Фуко в курс от лекции за Колеж дьо Франс. Оперативният капацитет на понятието в смисъла на настоящото изследване е приложим чрез спецификата на *политическия дискурс*. Анализът на дискурса в политическата реч е способ да се систематизират идентифицираните речеви модели и да се открие специфичният контекст на употреба.

Спецификата на целите и задачите на настоящото изследване налага съвместното прилагане на двете методологии – корпусната лингвистика и критическия дискурсивен анализ. Необходимо е обаче те да са диференцирани в хода на проучването и анализа. В приложението към настоящия дисертационен труд са поместени екстрактите от речевата дейност на българските политици в публичното пространство. Голям обем от емпиричния материал се състои от представителни извадки на когнитивни метафори, продуцирани в съвременния национален политически дискурс. В изследването са включени и няколко речи от началото на ХХ век (Стефан Стамболов и Константин Стоилов), които са анализирани функционално като съпоставка на съвременните политически речи. Изследването прилага подходите на критическия дискурсивен анализ при проучването на речите, защото може да се наблегне върху целостта на текста и да се изгради качествен анализ на политическата реч. Изводите са аргументирани въз основа на темпоралните параметри, в които е създадена и функционира политическата речева изява – този научен аспект би могъл да се разгърне в дълбочина чрез прилагането на дискурсивния анализ (качествен анализ), а не чрез корпусната лингвистика, която предполага количествен анализ, защото анализира голям обем от езикови екстракти.

Обект на настоящото проучване е възможността от практическото приложение на методите за идентификация на метафори при ексцерпирането и обработването на емпиричен материал от съвременните български политически речи. Такива лингвистични инструменти за анализ са: метод на Pragglejazz Group – MIP, метод на Джерард Стийн – MIPVU; метод на Джонатан Чартърис-Блек.

Целта в хода на проучване и обработване на метафори е да се изгради ключова представа за функцията на метафорите в живата реч. Формулирането на методи за идентификация и анализ

на когнитивни метафори в речта е теоретична илюстрация на езика като мисловен механизъм и разкрива капацитета на прагматичната функция на метафорите в езика.

Теорията за политическата метафора е единение между политическата лингвистика и метафорологията. Политическата лингвистика възниква като пресечна точка на лингвистиката, политологията, психолингвистиката, функционалната стилистика, социологията, културологията и други хуманитарни науки. Понятието **политическа лингвистика** е подробно разгърнато и научно дефинирано в едноименния труд на А. Чудинов. Той представя политическата лингвистика като *нова, активно развиваща се хуманитарна наука, която се занимава с ресурсите на езика, използвани като средство за борба за политическа власт и манипулиране на общественото съзнание* (Чудинов 2006: 5). Политическата лингвистика изследва политическата комуникация, в която речевата дейност е ориентирана към емоционално въздействие и подбуждане към действия, свързани с изразяване на позиция към конкретен проблем.

В хода на структуриране на научната база за изследване на българската политическа реч е важно да се изясни и употребата на научната терминология, свързана с политическата лингвистика. Основно научно понятие, което е уместно приложимо в работата върху политическото говорене и неговото възприемане, е **политически дискурс**. Изясняването на концептуалния обем на това понятие показва една негова същностна, практически обоснована черта – то е универсално с оглед на проучвания върху различни типове комуникация, респективно в няколко научни области: лингвистика, литературознание, политология, философия и др. Смесовият обем на термина **дискурс** е формиран от идеята за изграждане на текст и възприемането му.

Една от задачите на настоящото изследване е да се открие спецификата на българския политически дискурс. Характерните

посоки за проучвания на българската политическа комуникация могат да бъдат сведени до два целеви топка: *реторични аспекти* на политическата комуникация, *езиково-комуникативни компетентности* на българските политици.

Спецификата на политическата реторика е анализирана в труда на Иванка Мавродиева (Мавродиева 2012) *Политическата реторика в България от митингите до Web 2.0 (1989 – 2012)*. Тя представя изследвания на парламентарната реторика, речи и дебати от предизборни кампании и ораторски изяви в социалните мрежи. Представително изследване на езиковата култура на българските политици е трудът на Владислав Миланов и Надежда Сталянова *Езикови портрети на български политици* (Миланов, Сталянова 2012) и *Езикови портрети на български политици и журналисти* (Миланов, Сталянова 2014). Важна посока в хода на проучване на българския политически дискурс е изясняването на механизмите, чрез които се осъществява взаимодействието между отделните страни в комуникацията. В тази връзка могат да се определят няколко специфични черти на националния политически дискурс: *авторитетът на говорещия* и способността му да контролира всички нива в структурата на контекста на политическото послание; доминантната роля на *индивидуалния дискурс*; *агресивно езиково присъствие* в комуникацията; доминантно присъствие на *разговорната реч* за сметка на официалната; *манипулиране* на обективността.

Тази специфика на българските политически речи обяснява очертаващата се тенденция да се проучва индивидуалния комуникативен профил на политическата личност. Той е обект на изследване чрез лингвистичните и екстралингвистичните фактори, които определят спецификата на неговата реч. В този смисъл важни компоненти са езиковата личност и когнитивният метафорично моделиран езиков материал. Екстралингвистичните фактори са: причините, които пораждат

проблематиката на метафоричните понятия; връзките на личността с обществото; спецификата на адресата; ролите на адресанта в социума. Проучването има възможност да обхване многоаспектно и в широта всички езикови проявления на когнитивната метафора. Изясняването на отделните нива на речевата ситуация откроява езиковата политическа личност, речевия комуникативен портрет, съпътстващия речев комуникативен имидж, идиостил, вербално и невербално поведение, тематичен блок, семантично поле и др.

Базисна за изследването е **архетипната метафора**, когнитивна единица, въведена от Майкъл Осбърн (Osborn 1967, 1977), а Будаев и Чудинов (Будаев, Чудинов 2006) допълват дефинитивно същността на архетипната метафорична единица като **устойчиво ядро**, което не се променя с времето и се възпроизвежда в политическата комуникация през следващи културни периоди. Тези устойчиви метафорични архетипи са рефлексия на колективното съзнание, затова и тематичните понятия на архетипните метафори са природната цикличност, тялото, болестта, навигацията, мореплаването, светлината, тъмнината, студа, вятъра, огъня и др. Те присъстват в базата от емпиричен материал за изследвания на български политически речи, създадена за целите на настоящия дисертационен труд. С висока фреквентност в съвременните политически речи е метафората *тяло: начин, по който се оросява демократичното тяло; крехки раменца; режим глави със скапел; лице на протестите; нетърпимо лице; заседнали сме им на гърлото; консервативно тяло; в чии ръце ще гръмне кризата; да се вземат в ръце; инструмент в ръцете на господ; да се избият от ръцете на ГЕРБ; политически ръце се бъркат вътре* и др. Екскерпираните примери показват когнитивната проекция на архетипната метафора за тялото и вписването ѝ в нов метафоричен ракурс – **вариативна метафора** (ръце, рамена, лице, гърло, физиологичен

геном). В процеса на изследване на примерите от емпиричната база данни, съответстващи на зададен тематичен ограничител *тяло*, се отчитат 16 екстракта с контекст, в който е използвана тази метафора. Следваща стъпка при обработването на получените данни е систематизирането на примерите с контекст *човешко тяло* според семантичната им обвързаност с първоначално подбраната ключова дума и разпределянето им в групи метафорични модели. Конотациите на метафората *тяло* функционират в контекста като метонимия, синекдоха, литота, сравнение, т.е. богат тропеичен ресурс за изразяване на допълнително значение в политическата комуникация. Анализът в първа глава продължава с проследяването на когнитивната метафора *път* и нейните конотации в съвременния български политически дискурс.

Последният раздел на първа глава извежда дефинитивно същността на езиковата демагогия като инструмент за манипулативно въздействие. Проследяването на явлението езикова демагогия е част от темата на научното изследване на когнитивните метафори в речите на българските политици, защото показва дълбинната структура на метафоричния контекст. То е осъществено в процеса на анализ на приложените в трета глава метафорични примери от политически речи, а също така и в практико-приложния план на изследването във втора глава.

ВТОРА ГЛАВА

LABMETA – корпус от когнитивни метафори. Същност и функционални възможности

Една от тематичните концептуализации на дисертационния труд е изграждането на корпус от когнитивни метафори. Позиционирането на информацията за описанието на същността и оперативните характеристики на корпуса във втора глава е обосновано от предназначението на електронната корпусна база да осигури емпиричен материал за изследване на когнитивните

метафори в българския политически дискурс. Задачата на втора глава е да покаже как работи корпусният механизъм LAVМЕТА, какви са неговите функционални възможности като надеждна оперативна система в научно лингвистично изследване.

Фактът, че корпусното изследване е един от най-актуалните методи в съвременната лингвистика, доказва неговите научно-прагматични достойнства: 1) Чрез корпус се структурират изчерпателни езикови данни, които дават възможност за обработване на големи лексикални/текстови масиви, които чрез статистическа обработка фиксират точно проучваната цел, като напълно се изключва субективният фактор в хода на изследването. 2) Корпусът дава възможност за специфично разпределение на емпиричния материал с оглед на темата на изследването. Дизайнът включва няколко функционалности: концентрира голям обем от емпирични данни; класификация на информацията; обогатяване с лингвистична и екстралингвистична информация; открояване на прагматичната функция на метафоричните единици; илюстрира количествения фактор и неговото значение за изследването; показва връзките между отделните корпусни единици с оглед на поставената задача за проучване и др. 3) Корпусните единици илюстрират специфичната езикова употреба, нужна за извличане на данни за функционирането на езика като когнитивен механизъм. 4) Текстовият масив има представителност, която обективира капацитета на научното изследване.

Обособяването на корпусната лингвистика като дял от съвременното езикознание се осъществява през 90-те години на ХХ век. Това е период на сформирание на научна методология и понятиен апарат. Джон Синклер описва корпуса като *a collection of naturally occurring language text, chosen to characterize a state of variety of a language* (Sinclair 1991:171). Т. Макенери и Е. Уилсън определят корпуса като набор от езикови фрагменти, подбрани в съответствие с точни критерии, за да се използват в качеството си

на езикови модели (MacEnery, Wilson 2001). Следователно езиковият корпус е подбран масив от езикови данни, предназначен за решаването на конкретна лингвистична задача. Дефинитивно се открояват две същностни характеристики на корпуса: първо, корпусът е колекция от автентични текстове, продукт от функционирането на речта; второ, чрез него се характеризира, проучва, изследва състоянието на езика и неговия репрезентативен капацитет. Елена Семино (Semino 2017) определя съвременните корпуси като големи дигитални колекции, които служат за основа на научни изследвания чрез специален набор от софтуерни инструменти. Първоначално методите на корпусната лингвистика се прилагат за изследвания в областта на лексикологията и граматиката, но в съвременен аспект все повече се разширява сферата на изследователския диапазон, като тя достига до семантиката и многозначността. Изучаването на метафорите чрез методите на корпусната лингвистика е предизвикателство. Най-трудна за систематизация и проучване чрез електронни системи и механизми е семантичната роля на думата в контекста на комуникативния дискурс. Семантичната релация между буквалното и преносното значение е необходимият контрапункт при констатирането на метафорична употреба. Поставянето на метафората в сферата на корпусните изследвания е процес, който се засилва след 2000 година и се превръща в акцент на съвременните лингвистични изследвания. В зависимост от целите на проучване се използват големи уеббазирани корпуси. Такова е изследването на Alis Deignan и Liz Potter *A corpus study of metaphors and metonyms in English and Italian* (Deignan, Potter 2004). Развойните процеси в областта на корпусната лингвистика преминават към фокусиране върху диференцирането на смисловите когнитивни рамки, с които функционират метафорите в речта.

Изграждането на колекции от структурирани езикови данни е актуална развойна тенденция в българската лингвистика. Обзор и спецификации на съвременните български електронни корпуси за български език са представени в сборника на БАН *Езикови ресурси и технологии за български език*, АИ „Проф. Марин Дринов“ (2014). Характеристиките и функционалната перспектива на най-представителния корпус, Българския национален корпус, са изведени в статията на Светла Коева *Българският национален корпус в контекста на световната теория и практика* (Коева 2014: 29 – 52). Научно-теоретичната информация, съчетана с характеристиката на корпусната методология, показва актуалното състояние на българската корпусна лингвистика и в частност на най-големия български електронен корпус. Анализът разкрива мащабите на динамичните процеси при създаването на корпуси за нуждите на лингвистичните проучвания в областта на българското езикознание.

Началото на българската корпусна лингвистика е поставено през 1975 г. с изграждането на корпуси от говорима реч, които да обслужват различни лингвистични проучвания – на стандартния език, на диалектите, на детската реч, на парламентарната реч. Корпусът Николова – Венкова (1975 – 1977) включва транскрипция на спонтанна реч и представлява ресурс от автентични разговори, които да послужат за съставянето на *Честотен речник на българската разговорна реч* (Николова 1987).

Приносен момент в развоя на българската корпусна лингвистика е създаването на национална интердисциплинарна електронна инфраструктура, която интегрира електронните ресурси в научноизследователските подходи към българския език. Консорциумът CLaDa-BG¹ е електронна инфраструктура за

¹ [CLADA \(clada-bg.eu\)](http://clada-bg.eu)

българското езиково и културно наследство, има ясни приоритети – създаването на електронни ресурси и технологии, чрез които да се изследват актуалните развойни процеси в езика. Лабораторията по приложна лингвистика „Аксела Лазарова“ LABLING² към Шуменския университет работи в сътрудничество с консорциума и създава иновативни електронни ресурси. В рамките на работната програма на Националния проект КлаДа-БГ през 2020–2022 г. на интерактивната платформа CHILDES е публикуван първият български корпус с детска реч – CHILDES Bulgarian LabLing Corpus, дело на Велка Попова и Димитър Попов. Най-новият ресурс на LABLING е корпусът от метафори в българските политически речи LABMETA.

Поставянето на политическата реч в перспективите на лингвистичните изследвания изисква по-обемни масиви от езикови данни, които да са подбрани и класифицирани чрез ясни критерии за корпусните единици. В съпоставителен план, относно темата на настоящото изследване, трябва да се посочат съществуващи до момента електронни корпуси, чиято емпирична база е политическата реч. Корпусът на Иванка Мавродиева (1990) се състои от стенограми на парламентарна реч през периода на работата на Седмото Велико народно събрание от 31 октомври 1990 г. реторика, тема на дисертационния труд на авторката (Мавродиева 2012). Освен корпуса на Иванка Мавродиева (който не е достъпен онлайн), съществено присъствие в българската корпусна лингвистика, проучваща политическата реч, е Корпусът на българската политическа и журналистическа реч³. Той включва текстове и лингвистични анотации на интервюта и изказвания на политици и журналисти.

Политическата реч е обект на проучване, но до този момент няма изграден корпус, който да е анотиран към

² <http://labling.fhn-shu.com/>

³ <http://www.political.webclark.org/>

спецификата на когнитивната същност на метафорите, употребени в речевата дейност на българските политици. Това мотивира целта на настоящото изследване – създаването на електронен корпус от когнитивни политически метафори, които са средство за въздействие върху аудиторията/електората на политическите партии.

LABMETA е първата българска уеббазирана система за изследване на когнитивни метафори в българските политически речи, тя е дигитален продукт на Лабораторията по приложна лингвистика (LABLING) към Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Корпусът от когнитивни метафори е разработен в рамките на Националния проект CLADA-BG по идея и предвидени функционални перспективи в лингвистиката на проф. Димитър Попов. LABMETA е практически механизъм за създаване и използване на представителен масив от езикови данни, предназначени за научно изследване, корпус от когнитивни метафори, подбрани и ексцерпирани от българските политически речи. Корпусът е неделима част от настоящия дисертационен труд, резултат е на целенасочено наблюдение върху метафорите в речите на българските политици с цел съставяне на колекция от данни, емпирична база за научно изследване по дисертационната тема. Разработчици на уеб базираната система LABMETA са доц. д-р Станимир Железов и доц. д-р Красимир Кордов.

Корпусът е създаден през 2022 г., включва емпиричен материал, събиран през периода от 2018 г. до 2022 г. Работата по изграждането на този езиков ресурс започва през 2019 г., като е извършено систематизиране на емпиричния материал, събран през първата година от докторантската програма, обезпечаваша настоящото изследване. На обработка са подложени около 300 екстракта с когнитивни метафори от речи на български политици. Следващата стъпка по създаването на корпуса е свързана с избор на подходящ механизъм за изграждането на езиков ресурс,

ситуиран на електронна онлайн платформа. Езиковите данни са систематизирани във функционален табличен формат, който да послужи за модел на електронния дизайн на корпуса, а именно структурирането на екстракти и информация към тях в отделни графи, които да илюстрират различните семантични нива в буквалния и преносния контекст.

Първа стъпка при осъществяването на поставените цели на настоящия дисертационен труд е съставянето на корпус от когнитивни метафори. Той е съобразен с избраната методология, а именно проучването на когнитивните метафори като средство за езикова демагогия чрез оперативната система на корпусната лингвистика. Мотивите за изграждане на свой корпус са няколко: до този момент няма изграден корпус от когнитивни метафори в българските политически речи и това е същественият принос на труда; корпусното изследване е перспективно при проучването на функционалните аспекти на политическата реч; корпусът дава възможност за структуриране на голям обем от емпирични данни, които могат да обезпечат научно изследване; корпусните единици са фрагменти от обективната действителност и дават възможност да се избегне субективният фактор в изследването.

Първоначалната идея за обема на корпуса включва предварително прогнозно задаване от 1000 корпусни единици – 1000 примера с метафорична употреба от съвременни речи на български политици. В хода на събиране на данните се достигна обем от 1200 цитата за първоначална база данни. Размерът на емпиричната база е относителен поради спецификата на когнитивните метафори. При извличане на метафоричното значение е необходимо набелязваният пасаж, включващ метафора, да се цитира в по-голям обем, за да се въведе в системата коректно контекстуалното значение, което от своя страна е необходимо за следващите стъпки – тълкуване и анализ на примерите. Често в потока на речта политикът употребява низ от метафори, които

могат да се разглеждат както поотделно, така и в общия контекст на изказването. Това означава, че в общата база данни на корпуса има повече от 1600 примера. Те са обозначени индивидуално с поредна номерация към всяка метафорична употреба в екстракта. Основният обем от метафорични единици е извлечен от медийната сфера – интервюта, статии, новини, участия на политиците в телевизионни предавания, страниците на политическите личности в социалните мрежи, т.е. от целия действащ медиен диапазон, чрез който речите придобиват незабавна публичност. Част от примерите са извлечени от излъчвания на живо на работата на Народното събрание. Спецификата на политическата реч откроява спонтанността като важен фактор за извличане на демагогския контекст на изказването. Краткостта на този тип речеви изяви помага да се засилят акцентите в речевата дейност, а чрез тях се откроява манипулативността като основна стратегия в речевото поведение на политическата личност. Изявленията на политиците в публични прояви изтъква тенденцията за приобщеност към обществото, а това е универсалния за всички български политици езиково-демагогски инструмент за постигане на убеждение като цел на речта.

Друг характерен тип източник за извличане на метафори от политическата реч, е предварително сформиранията реч, предназначена за официални партийни форуми. Отличителен белег на този тип речева дейност е нейната преднамереност, засилената употреба на официална лексика, която води до преекспониране на политическата личност.

В корпуса е включен емпиричен материал, ексцерпиран от сборници с публикувани речи на изявени политици. В сравнение с емпиричните данни, свалени от медиите, данните от хартиените издания са редактирани целесъобразно предназначението на изданието да бъде представително за личността.

Структурата на LABMETA е гъвкав уеб базиран механизъм за систематизиране на метафорични данни. Моделът за структурирането на емпиричния материал е хоризонтален, като включва ляв и десен сектор около цитата с метафорична употреб. Всеки ред с пример включва общо 4 подразделения, разпределени таблично. Отляво и отдясно на представителната извадка са трите сектора за извличане на информация, свързана с буквалното значение на метафоричната единица (ляв сектор), смисъла за декодиране (десен сектор) и метаданните към източника.

Екскерпираният материал съдържа примери с единична или многократна употреба на метафори в границата на една представителна извадка – цитат от реч. Метафоричният екстракт заема средната позиция в един хоризонтален ред на страницата (вж. Фиг. 1). Следва процес на категоризация на думите, за да се открие точно лексемата с метафоричен смисъл и другите думи, с които се групира семантически и които също имат участие в осъществяването на преносното значение. Този процес терминологично се нарича токънизация. При него всеки един клас думи, диференцирани в процеса на категоризацията, се обозначава технически със символи.

(1)Успоредна, сходна, еднаква. (2) Прекалено фини, деликатни части на уред. (3) Отстраняване на неизправности.	"Паралелната държава" (1) у нас е резултат на много събития – полвата на организираната престъпност, с приватизацията, с навлизането на европейските фондове се полвиха префинени механизми (2) за отклоняване на средства. Затова и премиерът "ще ремонтира" релсите, "ще чисти" снега (3). Това е резултат от години неработещи институции.	Корупционния модел на управление съществува паралелно с държавността (1). Държавата се управлява от корупционни схеми (2) на зависимости между управниците, необходимо е премиерът да се заеме с отстраняването на корупцията (3).	Валери Жаблянов Валери Жаблянов: Нужен е ремонт на демокрацията – Temida.TV
--	---	--	---

Фиг. 1. Пример за категоризация на данните за метафоричността във всяка корпусна единица

Примерът илюстрира принципа на категоризация в графата с емпиричния материал. Цифровото обозначаване посочва когнитивните метафори. Думите метафори се оформят с менюто за курсив и получер шрифт. Думите, които се съотнасят към метафоричния контекст също се открояват графически, но само с

менюто за получер шрифт. Така в структурата на текста ясно се разграничават няколко нива/степени на метафоричността – думата, която осъществява преносното значение и думите, които семантически допълват преносното значение и формират по-голяма метафорична конструкция на ниво словосъчетание и изречение.

Хоризонталното структуриране на емпиричния пример включва четири нива на информация, свързани с метафоричността и нейното декодиране, разположени в четири графи. Първата графа помества буквалното значение на думите, употребени като метафори. Ресурси при работа с основното значение (първа графа) са: *Речник на българския език*, Т. 1 – 15, 2001/2015, ИБЕ; *Български тълковен речник*, Наука и изкуство, 1995, *Български тълковен речник* (Радева 2012). Основното значение се извлича от тълковен речник, а в някои примери информацията се комбинира между формулировките от речниковите ресурси и обобщения човешки опит. Тази особеност се налага поради многозначността на някои понятия, употребени в дискурса на преносния смисъл. Буквалното значение най-често притежава свойството вещественост, телесност, конкретност, то назовава обекти, признаци или явления, достъпни за човешката сетивност (Steen et al. 2010). Цифровата номерация в разглеждания графичен раздел следва номерацията на метафорите, употребени в цитата от речта на политика. Структурирането на информацията в този раздел следва последователността на употребените в извлечения пример метафори. Втората графа помества селектиран екстракт от реч с метафорична употреба. Третата графа представя смисъла за декодиране. Метафорична употреба се констатира в случаите, когато буквалното значение е в опозиция с контекста, т.е. не притежава свойствата вещественост, конкретност, телесност, фиксирани за буквалното значение. Ако левият и десният контекст съвпадат, това означава, че изследваната дума не е метафорична.

Моделът за тълкуване на метафорите следва последователността на номерацията в предходната графа. По този начин в корпусния дизайн се постига баланс между отделните информативни структури, свързани с основното значение, с метафоричното значение и с контекста на неговата употреба. Описанието на контекстовото значение е специфичен текстов модел, който се базира на екстралингвистичните фактори, свързани с производството и функционирането на посочената метафора в политическото изказване – смисловото значение на явлението, фиксирано чрез метафора. Четвърта графа е описателната структура на метаданните. Административните данни са името на политика, автор на речта, прилага се и връзка към уеб адрес, от който е ексцерпиран примерът.

Основното меню на оперативната система включва две главни подразделения: *Метафори* и *Визуализация*. Първото ниво на системата зарежда основната база от емпирични данни, състояща се от метафори, които в процеса на специализирания тематичен обхват на изследването могат да се сортират чрез менюто за търсене по ключова дума. Следващите сектори са оперативната система на корпуса. Тя включва статистически отдел за поредността на примера в цялата база данни – поредна позиция. Този сектор представя редовете, в които са вписани цитатите с когнитивни метафори. Крайният сектор вдясно – редактиране, е оперативен ресурс за административната работа по оформлението на корпусните единици, структуриране на информацията към тях, балансирането между отделните информативни нива към всеки ред с пример. Под заглавните обозначения на секциите е разположено меню за администратор – добавяне на метафора. Това е важен сектор в оперативната система на корпуса, защото целта на електронния ресурс е постоянното обогатяване на емпиричните данни. След менюто за добавяне на метафора е разположена статистическа информация за позицията на

метафорите в структурирани страници. Обемът от корпусни единици засега е структуриран в 23 страници, но това е първоначалната база, необходима за корпусно изследване. Оперативната система на корпуса предлага лесен вариант за работа върху емпиричната база. Например чрез менюто за редактиране се отварят форми с текстови полета, притежаващи основните инструменти на Word за набиране и оформяне на текст. Достъпът до разгърнатия формат на всеки ред с цитиран метафоричен модел се осъществява чрез бутон *Визуализация* към главното меню на LABMETA. Чрез меню *Визуализация* корпусните единици се класифицират в няколко нива, оформени в табличен вид – четири графи с диференцирана информация относно корпусната единица. Оперативен инструмент към това меню е полето за търсене по ключова дума. Селектирането се осъществява след въвеждане на търсената дума, като трябва да се уточни фактът, че ако в базата данни има дума на латиница, тя трябва да е въведена в полето за търсене на езика, на който е въведена като емпиричен материал. Това дава възможност за проследяване на употребата на сентенции или цитати на латиница като метафоричен инструмент.

LABMETA - Администрация

Речници на метафорите

Текущ речник: LabMeta - Корпус на когнитивните метафори в българските политически речи - 2022

Страници: 1 2 3 4 5 6 7 8 - 21 22 23 =

Търсене:	Търси		
Буквално значение	Метафора	Смисъл за декодиране	Бележки/метаданни
Ресторант „Осемте джуджета“; 25 е конституционният брой членове в състава на ВСС.	Двадесет и петте джуджета.	ВСС, Прокуратурата	Христо Иванов Христо Иванов - Двадесет и петте джуджета Facebook
(1)Дълга и тясна дъска. (2) Прескачане на препятствие по определена височина.	Ще даде ли държавата България нужното оръжие на държавата Украйна така, както българските доброволци подкрепят украинските бежанци с всички българските политични в	Позицията на правителството, относно решението да се даде оръжие на Украйна. Това решение ще покаже нивото на българските политични в	Ивайло Мирчев Ивайло Мирчев: Немислимо е да не дадем нужното оръжие на Украйна (24chasa.bg)

Фиг. 2. Пример за оперативния капацитет на меню *Визуализация*

В хода на проучванията на езиковите единици, чрез които когнитивните метафори се превръщат в демагогски механизъм, се установи надеждността на корпусния модел на LАВМЕТА.

Една от функционалните възможности на корпуса LАВМЕТА е да предоставя достатъчно стабилна база за изследване на политическия дискурс като комуникация, която може да бъде проучвана. Репрезентативността на корпуса дава възможност за многоаспектно извличане на данни. Например пропорционалността като стратегия за структурирането на данните (структурирането на базисната информация във всеки хоризонтален ред) позволява непосредствено да се селектират примери, които отчитат релевантните употреби, образуващи даден метафоричен модел от политическата действителност, например: *дом, война, театър, игра, болест, път, спорт* и др.

Областта на проучването чрез средствата и оперативната терминология на корпусната лингвистика налага изсяняването на уместния за тази цел терминологичен апарат. Изследването изисква приложението на когнитивната теория за метафората като водеща методология, защото разглежданият обект по своята същност представлява обобщение на житейския опит на човечеството. Разглеждането на националния политически дискурс означава идентифициране и анализ на когнитивните метафори като отражение и на културния развой и традициите в българското общество. Според спецификата на тази част от изследването е уместно приложението на терминологията, с която А. Баранов представя научния потенциал на концептуалните метафори (Баранов 2014). Той ги разглежда като устойчиви метафорични проекции, които обозначава като **метафорични модели**.

Последователността на изследването налага първоначално да се фиксира присъствието на политическата личност и нейните специфични речеви дейности, в които основен оперативен

механизъм за въздействие са концептуални метафорични модели, показващи различни слоеве от политическата картина на настоящето. Политическият дискурс е комуникативно събитие, което ясно фиксира чертите на един цялостен образ на действителността, а именно обществено-политическите процеси, които формират физиономичността на обществото, на държавността, на съвременето, на света. Политическите речи са определен комуникационен канал, който свързва политическите личности с обществото. При анализа и обобщението на картината на света чрез базисно проучване на когнитивните метафори, трябва да се открие ролята на комуникантите в процеса на моделиране – политическата личност и нейната аудитория. В общия план на изображение се открояват политическите фигури, езикови личности, които чрез собствен стил отправят своето послание към адресата. Почеркът на дадена политическа личност може да бъде проучен чрез вербализирани схеми, съставляващи персонална концептуална сфера. Тази посока на проучвания може да се осъществи чрез данните от LАВМЕТА в няколко стъпки: първо, поставяне на изследователския фокус към сортиране на информацията от графата с метаданните; второ, анализ на речевата дейност – брой изказвания, интензитет на метафоричността, повтарящи се метафори и асоциации, определена линия на контекста в изказванията и т.н.; трето, анализ на стила и индивидуалния метафоричен почерк на политическата личност и нейното вписване в общата картина на действителността.

В първата стъпка от анализа на ролята на политическата личност за формиране на определени концептуални схеми в национален мащаб се осъществява извличане, сортиране и обобщаване на информацията от менюто за метаданните. Към настоящия момент в базата за метаданни присъстват 117 политици. Броят е относителен заради непрекъснатото обновяване на корпусната база и не е показателен за определена

систематичност в подбора. В процеса на извличане на емпиричния материал когнитивните метафори са ексцерпирани от активни за съответния период политици. По-големият обем от примерите е извлечен от медийната сфера, защото тя отразява по-интензивно онези политически личности, които динамично се вписват в политическата сфера чрез участие в комуникативния процес с обществеността.

Втората стъпка в осъществяването на анализа е обобщението на корпусните данни за речевата дейност на политиците – интензитет на участие в политическия дискурс и специфика на употребените метафорични модели.

ТРЕТА ГЛАВА ТАКСОНОМИЯ НА КОГНИТИВНИТЕ МЕТАФОРИ И ТИПОЛОГИЯ НА ЕЗИКОВО-ДЕМАГОГСКАТА ИМ СЪЩНОСТ

Задачата да се проучат когнитивните метафори в сферата на съвременните български политически речи изисква те да се анализират като лингвистичен компонент в специфична комуникативна ситуация, да се обяснят с оглед на езиковата и менталната онтология, да се систематизират и обобщят в логически конструкт – типология. Важен елемент в този смисъл е гледната точка, от която се анализират и обобщават метафорите. Тя предполага няколко видими ракурса за анализ и класификация на политическите изказвания като лингвистична конситуация: метафорите в спецификата на речевия акт; метафорите като ментален обем; лингвистично-прагматичен аспект на метафорите.

Когнитивната същност на метафората определя параметрите на таксономичните принципи. Метафората е когнитивен модел, в който се съдържат прототипни знания за действителността. Следователно тя е стереотипен образ, чрез който се структурират обобщеният човешки опит и начинът, по

който той се използва от обществото, т.е. перспективата на метафоричния репрезентативен капацитет. Това прави невъзможно изграждането на единна система за категоризация на когнитивните метафорични структури. В лингвистиката няма ясно откритоена система за таксономия на когнитивни метафори. В настоящото проучване са разгледани два модела за таксономия: първият е базисният за съвременните развойни процеси в когнитивната лингвистика труд на Дж. Лейкъф и М. Джонсън (Lakoff, Johnson 1980); вторият е проучвателен модел, наложен в хода на ексцерпиране и обработване на когнитивни метафори, употребени в речите на съвременните български политици. Предложеният модел за таксономия е примерен, той подлежи на допълване и прецизиране с оглед на привеждането на по-обемни езиков материал от политическите речи. Класификацията на Дж. Лейкъф и М. Джонсън обособява три типа концептуални метафори: *онтологични*, *ориентационни* и *структурни*. Този модел се възприема като база за всички опити за класификация в изследванията на когнитивните метафори в съвременната лингвистика.

Концептуалността на метафората произхожда от факта, че като словесен акт, който е продукт на мисловната дейност, метафората ни показва как оперира умът. Линията на концептуализация може да диференцира определени типове метафори, които са рефлексия на даден мисловен конструкт. Отличителен белег на онтологичните метафори е посоката на надграждане на метафорични значения – нещо конкретно се проектира върху нещо абстрактно. Този метафоричен тип изразява абстрактни представи чрез вписването им в конкретни параметри. Двупосочната когнитивна релация между конкретно и абстрактно очертава спецификата на онтологичния тип метафори. Те осигуряват начин да се видят събития, дейности, емоции, идеи като същества, вещи, вещества, пространство, т.е. идеята е

илюстрирана чрез сетивно възприет образ. Характерологията на онтологичните метафори се формира на базата на универсалните познания за човека и света, в който пребивава. Например концептуализацията на нещо абстрактно чрез човешкото тяло (*държавен глава; десница*). Познанията за тялото са архетипен фундамент, върху който се изгражда метафоричният образ, а чрез него се представя някаква идея. Идентифицираните от Дж. Лейкъф и М. Джонсън онтологични метафори са толкова естествени и убедителни в акта на осмисляне, че те обикновено се възприемат като очевидни, директни описания на умствените феномени и това ги превръща (метафорично, разбира се) в устройства за разбиране на човешкия опит.

Ориентационните метафори представляват метафорични понятия, структурирани на базата на пространствена координация, най-често изразена чрез бинарност: *горе – долу; близо – далече; вътре – вън; ляво – дясно; широко – тясно; лице – гръб; преди – след* и др. Метафоричният пласт се изгражда чрез импликация на връзката между тези противопоставяния, предизвикваща идеята за фигуративното сравнение между тях. Например пространствената бинарност *ляво – дясно* в дискурса на политическото говорене и метафоричната изразителност.

Според изследването на Дж. Лейкъф и М. Джонсън *структурните метафори са случаи, при които една концепция е метафорично структурирана по отношение на друга* (Lakoff, Johnson 1980: 14). Домейнът източник задава рамка за целевия домейн, т.е. източникът определя начина, по който трябва да се възприемат субектите и съпътстващите ги дейности, които се отнасят до целевия домейн. Структурните метафори са концептуална система, която налага последователна логика върху концепцията, абстрактно възприемана като структура на метафоричната идея. Един от най-цитираните примери на Дж. Лейкъф и М. Джонсън за модел на структурна метафора е

възприемането на спора или икономиката като война. Тази метафора е концептуално разгърната чрез структурирането на други понятия, свързани с темата за войната – атака, удар, битка, поражение, избухване и др. В обобщен вариант структурирането на метафоричността може схематично да се илюстрира в следната последователност: X е Y, където X обозначава домейна източник, а Y е целевият домейн. Спорът (X) е война (Y).

В когнитивната метафора *политиката е задкулисие*, ексцерпирана от изказване на Бойко Борисов, е концептуализирана идеята за скритите страни в политиката и поведението на политическите партии и на политиците. Метафоричното ядро *политика* е културно обосновано чрез опита и структурирано чрез детайл от сцена. Концептуализацията на тази метафора е доразгърната в следващи изказвания на политика, като се структурира чрез поредица от метафорични понятия, свързани с представата за театралност: *сцена, завеса, театър, режисьор, сценарий, актьори и др.* В поредица от последващи политически изказвания на други политици тази метафора има линия на приемственост, употребява се с висок интензитет в същата структурирана концепция – политиката е театър. Напр. *изпълнители на бездарен сценарий, режисира, театрален герой, задкулисие, сцена, завеса* и др. Проверката за интензитета на метафората *сцена* в LAVMETA отчита 31 корпусни единици, включващи употребата на тази когнитивна метафора, като всички примери се основават на един и същ метафоричен контекст – политиката е сцена, на която се разгръща актьорската игра. Извличането на данни от честотен анализ на структурни метафори в българските политически речи може да служи като база, цел и обект за научен анализ на обстойно лингвистично изследване, фокусирано върху политическия дискурс.

Една от задачите на дисертационното изследване е изграждане на таксономия на когнитивните метафори от

българския политически дискурс. Предложеният модел е формиран съобразно типологията на Дж. Лейкъф и М. Джонсън за онтологичните, ориентационните и структурните метафори. Теоретичната основа е надградена подробно с примери от корпусния обем на LABMETA. Неизчерпаемият когнитивен капацитет на метафората обаче прави невъзможно формулирането на един таксономичен модел, защото метафоричното съдържание се реализира в различни комуникативни ситуации и продуцира различни възможности за изразяване на контекст. Първоначалните стъпки при изграждането на таксономия са: първо, формулиране на принципи за диференциране; второ, класификация.

По стъпка първа са формулирани три таксономични принципа, логически наложени според характеристиките на националния политически дискурс.

Първият таксономичен принцип класифицира метафорите според спецификата на речевия акт – конситуативни. За формулировката на първия таксономичен принцип е уместна употребата на терминология, която обозначава метафората като акт в процеса на комуникативност с ясно открит контекст. Подходящ термин, с който да се обозначи този комуникативен акт, е конситуация, образуван от съчетаването на концепция и ситуация (Пражки лингвистичен кръжок). Според първия таксономичен принцип метафоричните модели са диференцирани на три вида: *пространствени метафори*; *асиметрични метафори*; *метафори с контрапозиция*. В политическия речев акт употребата на пространствени измерения като метафори за обозначаване на принадлежност в политическата йерархия е често срещан мисловен конструкт. Най-разпространеният (дори универсален) код за представяне на идеологемна дистанция при различните политически убеждения е вертикалът. Човек е склонен метафорично да асоциира властта с връх, а всички нежелани перспективи да позиционира надолу по вертикала до най-ниската

му точка – низините. Това е моделът на йерархията в социума и той проектира същия пространствен конструкт при езиковата изява на политическата личност: лидер – общество. Друг характерен пространствен код, който метафорично посочва ситуацията, свързана с акта на политическата реч, е пирамидата. Подобно на вертикала, семантичният потенциал на този символ е изграден около вертикалната ориентация, но тук се откроява и промяна в мащабите на позициониране. Най-високо в този пирамидален конструкт еднолично стои политическа личност в овластена позиция и илокутивна мощ, която властно заявява своите позиции чрез речта си и езиково-демагогски постига категорична убедителност (Димитрова 1999) в съзнанието на множеството, позиционирано в основата – аудиторията. Констатациите в електронната база данни LAVMETA, свързани с употребата на вертикала като метафоричен модел, показват, че в българския политически дискурс по-предпочитан е хоризонталният модел. Пример за пространствен метафоричен ракурс е и популярният за всеки социум хоризонтален модел: център - периферия. Позицията на центъра обозначава присъствието на адресанта, а периферията съответно е адресатът. Характерно за употребата на този метафоричен ракурс в българските политически речи е, че периферията винаги е отрицателно маркирана. Метафоричен модел от когнитивния код на пространството, въобразено чрез дистанцията между център и периферия, е спиралата.

Таксономията според първия принцип за категоризация на когнитивните метафори диференцира освен пространствени, още асиметрични метафори и метафори за изразяване на контрапозиция. Обобщено трите вида метафори са:

Пространствени метафорични модели

вертикал: връх – низини

пирамида: връх – основа

хоризонтал: център - периферия

граница: природа – град/село
хоризонтал: урбанистичен код - природа

Асиметрични метафорични модели

суша – вода

жива – нежива природа

човек – животно

Метафорични модели с контрапозиция

отцепници

социум – затвор

Народно събрание – психотерапия

общество - стадо

Всеки ред е резултат от сортиране на метафори по ключова дума в корпусната база данни. Според теорията на А. Ченки за смисловите проекции, с които са свързани метафорите (Ченки 2002: 352 – 354), се съдържа парадокс, защото двете страни (източник и цел) не са равнозначни. Съотнесено към анализа на метафорите, илюстриращи логиката в първия таксономичен модел, това означава например, че $A = B$, но $B \neq A$. Според примерите по-горе обществото е стадо, но стадото не е общество.

Вторият таксономичен принцип класифицира когнитивните метафори според техния ментален обем. Подходящо групиране по илокутивен и перлокутивен обем (Остин 1962: 147 – 163) е формулирането на метафори регресиви, метафори емпатия и метафори с комуникативна несполука.

Метафорите регресиви са с широк констативен, предикативен, емоционален и тенденциозно унизяващ аудитора капацитет. Те показват силна илокутивна енергия на говорещия, концентрирана в представянето на цветист семантичен компонент, който въздейства отрицателно и с акта на прозодията – *стадо груктящи прасета, безчувствени топки лой; помяри* и др.

Третият таксономичен принцип се отнася до лингвистично-прагматичният аспект на когнитивните метафори.

Важна страна от същността на политическата метафора е нейното предназначение. Родена от илокутивната изява на политическата личност (Лейкф, Джонсън 1980), метафората е предназначена да бъде демагогски инструмент в релацията адресант – адресат. Този проблем е обект на лингвистичната прагматика (Димитрова 2009). Интересът на прагматиката към когнитивните метафори е резултат на референциалните им свойства. Всяко тематично понятийно гнездо, което може да се обособи като мисловен потенциал на метафората, е всъщност ниво от модел за таксономия, която изглежда като че ли безкрайна заради репродуктивността на лингвистични аспекти. Следователно политическата метафора притежава евристичен потенциал за многокомпонентно проучване на менталната езикова специфика (Попов 2011). Но метафората е и средство за придобиване на социална власт за манипулиране на обществото. Социалното поведение е нормирано, то се регулира от правила, които, макар и да са част от системата на възпитание, се отнасят към сферата на мълчаливото договаряне между комуникативно обвързаните членове на обществото. Това негласно правило за комуникация става очевидно тогава, когато бъде нарушено. С оглед на логическата връзка между емитента на речта и неговата аудитория, която показва степента на илокутивната осъществимост на метафората, могат да се обособят в по-обобщаващ план два вида метафори: *експлицитни метафори* и *метафори въпроси*. Най-акцентни сред експлицитните метафори се оказват изказванията, които се състоят от една фраза или една лексема, назоваваща иронично аудиторията – *Здравейте, циркаджии!; инфантили; отявлен кретен; алаброс зализан* и др. Същностна черта на метафорите въпроси е, че те са лишени от реторичност. Това е много важен белег за наличието или отсъствието на контекст, който трябва да се извлече, но след привличането на вниманието на адресата с помощта на въпросителна конструкция. Тя е заявка за привличане на

комуникантите в една обща стратегическа комуникативна цел. Липсата на реторичност е липса на контекстов обем. Простата въпросителна конструкция, в която няма мисловна провокация към адресата и е употребена с повърхностен метафоричен контекст, е лесна когнитивна схема, защото се асимилира прагматически лесно и изразява само един образ или едно значение. Например въпросите: *Как е белият прах, а, как? Какъв е тоя Радан, бе?! А пък знаете ли, Гьоте е казал, че Борисов е тиква по надолнището? Защо трябва да ви подръчквам? Сега боли ли? Боли ли, боли ли като ви вадят зъбите? Ще бъдем ли ние тези водачи?* При въвеждането на въпросителен знак в менюто за търсене на съответствия в корпуса системата отчита няколко страници съвпадения. Изводът е, че въпросителността в комуникативен акт е силно изразяваща индивида стратегия, предпочитана е от българските политици, но тя е и способ за манипулиране на адресата, като се имитира доминантност над него или признаването му като значимо присъствие във важни дискуссионни практики.

Работата по темата за метафорите като средство за езиково-демагогско въздействие в българските политически речи показва езиковата демагогия като стратегия в общуването между политиците и аудиторията. Резултатите от цялостния обзор на емпиричната база данни в корпуса LAVMETA доказват, че когнитивните метафори имат богат асортимент от средства за въздействие. Тази констатация е научно теоретизирана от П. Чилтън, той разгръща дискурсивния капацитет на метафората чрез способността ѝ да използва много когнитивни ресурси за налагане на концепция като въздействие върху адресата (Chilton 1996: 6). Когнитивната метафора не само формира смисъл, тя манипулира до решение за предприемане на действия, които стратегически са предположени от адресанта. Следователно чрез метафората се постига определена цел на убеждаване, а езикът е един от

основните инструменти за постигане на тази цел. Парламентарните речи, спонтанните политически речи, изказванията на политиците, изявленията им пред публика, дебатите, в които участват могат да бъдат мащабно възприети като изява на този аспект от политическата комуникация – стратегия и предприемане на лингвистични действия за формиране на мнение или позиция у адресата. Съществена черта на езиково-демагогската реч е нейната публичност, т.е. целта на публичните речи и изявления е постигането на въздействие върху по-голям брой реципиенти. Като продукт на човешкия опит процесът на метафоризиране се осъществява чрез проектиране на образи и концептуални модели от източника към целевия домейн. Проследяването на релацията между тях е когнитивно картографиране, в което ясно личи реторичната стратегия за въздействие. Анализът на релацията домейн източник – домейн цел констатира следните изводи: първо, домейнът източник представя познат образ, ясен сценарий, фокусира се върху ясни участници и поставя недвусмислена цел; второ, достъпността на домейна източник показва, че неговите цели са да пропагандира нещо сред изключително широка общественост; трето, постига усещането за общ език с обществото, особено в ситуации, когато то е разочаровано от политиците; четвърто, откроява ефект на подчертаване на разликите между широката общественост и поведението на политиците, например: обществеността е зрител, а политикът – участник. Пример за това са когнитивните метафори: *театър, сцена, задкулисие, сценарий*. Тяхната многократна употреба като реторично послание с когнитивно съдържание предизвиква в съзнанието на адресата очакването за разиграване, предпоставеност, имитация, манипулативност. В процеса на изследователска работа с емпиричния материал се налага диференцирането на различни видове средства за езикова демагогия в българските политически речи: имплицитно

разграничаване от другите; приобщаване към народа; функция на усилващите частици; признаковите думи като средство за изразяване на демагогия; притежателните местоимения като езиково демагогско средство; модалността като демагогски инструмент.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящия дисертационен труд е осъществено изследване на българските политически речи с цел да се анализират когнитивните метафори като средство за езикова демагогия в политическата комуникация. В тази връзка изследването е насочено към диференцирането и анализа на прагматичната функция на когнитивните метафори в българските политически речи. Последователността на разработката е резултат на поставената цел и формулираните задачи за нейното постигане. В хода на изследването са осъществени следните задачи:

- селектиран и обработен е голям обем от емпиричен материал, който съставлява стабилна база за осъществяване на проучвания и изследователски задачи в сферата на политическата комуникация;
- за целта на изследването е изграден електронен ресурс, първият корпус от когнитивни метафори в българските политически речи;
- темата на дисертационния труд е разгърната в тенденция да обхване всички концептуални равнища от спецификата на научно изследване на когнитивните метафори в речта на политиците;
- представена е необходимата теоретична база, на която се основават подходите към изследвания проблем;
- осъществена е систематизация на когнитивните метафори, която обобщава модел за таксономия, включващ три таксономични принципа;

- поставянето на изследователския фокус върху емпиричния материал следва идентифициране и изясняване на езиково-демагогските механизми на метафорите, чрез които те въздействат и формират позиция;
- в процеса на изследванията на българските политически речи са осъществени анализи относно ролята на когнитивните метафори в политическата комуникация, ролята на политическата личност, ролята на езиково-демагогските механизми.

Прилагането на корпусния подход при проучването на когнитивните метафори в българския политически дискурс е необходимо в процеса на работата по дисертационната тема. Създаването на LABMETA е резултат на целенасочени изследвания на световния опит в тази изследователска лингвистична сфера, както и на обследване на националните корпусни ресурси. Обобщението за наличните български електронни корпусни ресурси показва необходимостта от изграждането на нов продукт, електронен корпус на метафорите в българските политически речи. Корпусът LABMETA е създаден за целта на настоящия дисертационен труд, но неговите възможности са перспективно разгърнати и към други съвременни изследвания на живата реч и в частност на политическия дискурс.

Представеният научен труд няма претенции за изчерпателност по поставената тема. Сферите на политическата, когнитивната и корпусната лингвистика са изключително динамични, защото се реализират в актуалността на съвременното и процесите, които трябва да се проследяват, постоянно се обновяват. Важна стъпка в този динамичен лингвистичен дискурс е създаването на работещ механизъм за изследване, който има потенциални възможности за адаптивност към новите развойни перспективи на речта.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Аристотел 1993:** *За поетическото изкуство*, София, 1993, 91.
- Арутюнова Н. Д. 1990:** *Метафора и дискурс// Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 1990, 5 – 32.
- Баранов А. 2014:** *Дескрипторна теория метафоры*, ЯСК, Москва, 2014.
- Будаев Е., Чудинов А. 2006:** *Метафора в политическом интердискурсе*, УГПУ, Екатеринбург, 2006.
- Димитрова С. 1999:** *Езикова демагогия*. София: Наука и изкуство, 1999.
- Димитрова С. 2009:** *Лингвистична прагматика*. София: „Велес“, 2009.
- Коева С. 2014:** *Българският национален корпус в контекста на световната теория и практика, Езикови ресурси и технологии за български език*, БАН, ИБЕ „Проф. Любомир Андрейчин“, АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 2014, 29 – 52.
- Мавродиева И. 2012:** *Политическа реторика в България: От митингите до Web 2.0 (1989–2011)*. София: Парадигма, 2012.
- Маккормак Ъ. 1990:** *Когнитивная теория метафоры*. В: Арутюнова Н. Д. (сост.) *Теория метафоры*. Москва, Прогресс, 1990, 380 – 381.
- Миланов В., Михайлова-Сталянова Н. 2012:** *Езикови портрети на български политици*. Том 1. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2012.
- Миланов В., Михайлова-Сталянова Н. 2014:** *Езикови портрети на български политици и журналисти*. Том 2. София: Парадигма, 2014.
- Николаева Т. М. 1985:** *Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков)*, Москва: Наука, 1985, 77 – 80.
- Николаева Т. М. 1988:** *Лингвистическая демагогия. Интенциональность: пропозициональные установки*.

Модальность. // Прагматика и проблемы интенциональности, ИНИОН АН СССР, 1988.

Николова Ц. 1987: *Честотен речник на българската разговорна реч*, София: Наука и изкуство, 1987.

Остин Дж. 1986: *Слово как действие. // Новое в зарубежной лингвистике*, Вып. XVII. Москва: Прогресс, 1986.

Попов Д. 2011: *Когнитивните метафори – митологизатори в медийния дискурс. // Ricerche slavistiche* 9, 2011.

Попов Д. 2011: *О концептуальной сущности метафор в когнитивной стилистике.* – В: *Стереотипность и творчество в тексте*. Перм: Пермский государственный национальный исследовательский университет, 2011.

Попов Д. 2011б: *Концептуалната метафора в когнитивното пространство на съвременната стилистика.* – В: *Проблемы когнитивного и функционально-коммуникативного описания русского и болгарского языков*. Выпуск восьмой. Шумен: Университетско издание „Епископ Константин Преславски“, 2011б.

Радева В. 2012: *Български тълковен речник*, Изд. „Изток – Запад“, С. 2012.

Ченки А. 2002: *Семантика в когнитивной лингвистике.* – В: *Современная американская лингвистика. Фундаментальные направления*. Москва, 2002, 342.

Чудинов А., Будаев Е. 2007: *Становление и эволюция когнитивного подхода к метафоре* // *Новый филологический вестник*, 1 (4), 2007.

Charteris-Black J. 2004: *Corpus approaches to critical metaphor analysis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

Chilton P. 1996: *Security Metaphors. Cold War Discourse from Containment to common House*. Bern: Lang. 1996.

Deignan A., Liz P. 2004: *A Corpus Study of Metaphors and Metonyms in English and Italian*. *Journal of Pragmatics* 36(7), 1231 – 52.

- Gibbs R. W. JR. 1993:** *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 252 – 276.
- Kövecses Z. 2002:** *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Lakoff G., Johnson M. 1980:** *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press, 1980.
- Langacker R. W. 1987:** *Foundations of cognitive Grammar*. Stanford: Polity Press, 1987.
- McEnery T., Wilson A. 2001:** *Corpus Linguistics*, Edinburg University Press, 2001.
- McEnery T., Xiao R., Tono Y. 2006:** *Corpus-Based Language Studies*. An Advanced Resource Book. London, New York: Routledge, 2006.
- Osborn M. 1967:** *Archetipal Metaphor in Rhetoric: The Light-Dark Family*. Quarterly Journal of Speech, vol. 53, 1967.
- Osborn M. 1967:** *The Evolution of the Theory of Metaphor in Rhetoric*. Western Speech, vol. 31, 1967.
- Semino E. 2017:** *Corpus Linguistics and Metaphor*, Dancygier, B. (ed.) The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 463 – 476.
- Sinclair J. 1991:** *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford, 1991.
- Sinclair J. 1996:** *EAGLES preliminary recommendations on corpus typology*. EAG-TCWG-CTYP/P. Pisa: ILC-CN
- Steen G. J. et al. 2010:** *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU/* G. J. Steen, A. G. Dorst, J. B. Hermann, A. A. Kaal, T. Krennmayr, T. Pasma. Amsterdam, John Benjamins, 2010, 238 p.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

1. Темата на дисертационния труд е част от актуалните изследователски области в съвременната лингвистика. Проучванията на когнитивния диапазон на метафората показват, че това е предпочитана, интересна и все още непроучена в дълбочина научна сфера.
2. Приносен аспект от темата на дисертационния труд е изследването на езиковите механизми, чрез които когнитивните метафори в българските политически речи осъществяват манипулативно въздействие и функционират като демагогски инструмент.
3. За целта на дисертационното изследване е селектиран голям обем от когнитивни метафори, употребени в българския политически дискурс. Това е приносен момент – колекцията от политически метафори е първата систематизирана и описана емпирична база с когнитивни метафори от политически речи.
4. Приносен момент е изграждането на LABMETA – първи опит в параметрите на българската лингвистика за създаване на електронен корпус от когнитивни метафори, употребени в политическия дискурс.
5. Дисертационното изследване осъществява анализ и систематизиране на когнитивните метафори в българската политическата комуникация.
6. В процеса на изследването е осъществен първи опит за таксономия на когнитивните метафори в българските политически речи.

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ТРУДА

1. **Андреева, Ж. 2018:** *Когнитивните метафори като средство за езикова демагогия в съвременните български политически речи* - В: Чакърова, Кр. (ред.) *Verba iuvenium*, Пловдив, кн.1, 2018, 116 – 125.
2. **Андреева, Ж. 2018:** *Таксономия на когнитивните метафори в българските политически речи* – Материали от Международната конференция „Българистични езиковедски четения“, 19–20 ноември 2018 г. София: Факултет по славянски филологии, 2019, 392 – 398.
3. **Андреева, Ж. 2019:** *Семантическите и прагматическите аспекти когнитивной метафори в современной болгарской политической речи* – Рогожникова, Т. М. (ред.) *Теория и практика языковой коммуникации*, Уфа: РИК УГАТУ, 2019, 7 – 14.
4. **Андреева, Ж. 2019:** *Стилистични и прагматични особености на когнитивните метафори в българските политически речи от края на XIX век // Сборник Verba iuvenium*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2019, кн.2, 163 – 173.
5. **Андреева, Ж. 2020:** *Езиковите норми и прагматичната функция на речта*, сп. „Професионално образование“, Национално издателство за образование и наука „Азбуки“, г. XXII, кн. 2, 2020, 216 – 223.

6. **Андреева, Ж. 2021:** *Манипулативният аспект на когнитивните метафори в съвременните български политически речи* // Сборник Verba iuvenium. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, кн.3, 93 – 104.
7. **Андреева, Ж. 2021:** *Стилистични и прагматични особености на когнитивните метафори в българските политически речи от края на XIX век* // *Отговорността пред езика*, Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2021, кн.7, 300 – 309.
8. **Андреева, Ж. 2022:** *Методи за идентификация на когнитивни метафори в политическата реч* // Сборник Verba iuvenium. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, кн.4, 2022, 80 – 90.
9. **Андреева Ж. 2022:** *Методи за идентификация на когнитивни метафори в политическата реч* – Рогожникова, Т. М. (ред.) Теория и практика языковой коммуникации, Уфа: РИК УГАТУ, 2022 г., 18 – 27, ISBN 978-5-4221-1615-7